

Hányféle Csukás István létezik?

Interjú Farkas Lászlóval

Kérdező: Kondor Péter János

Hogyan ismerkedett meg Csukás Istvánnal? Szakmai kapcsolatból alakult ki a barátság, vagy éppen fordítva?

A barátság a kocsmában kezdődött, a 60-as évek elején. Csukás István „másodállása" a Fiatal Művészek Klubjában volt. Záráskor még meghívott bennünket egy pohár borra – de versekről nem beszéltünk. a kedélyét, humorát előbb szerettem meg, mint a költészetét.

Én az Új Írás indulásakor, 1961 februárjában már ott szolgáltam Váci Mihály mellett, a versrovatnál. Azt hiszem, Pista első írásait vissza is adtuk. A harmadik számban jelent meg egy kis verse, majd megint két év múlva egy másik, de nem is harcolt értük. Pedig már 62-ben kötete volt, benne oroszlánkörmök. Talán a jó kedve, lezsersége csapott be bennünket, meg a mezőny is erős volt, és a sztárjaink Ágh István, Baranyi Ferenc, Bella István, Buda Ferenc, Ratkó József és mások voltak, méltán, de Csukás István nem szerepelt köztük, méltatlanul. Őt szerettük, nem a verseit. Pedig olyan felismerői voltak neki, mint Vas István, Czibor János, Weöres Sándor – és persze Kormos István, akinek alkotói ékes termő ágát, a gyermekirodalmat köszönhette. Tíz év kellett, amikor Gödöllőn, író-olvasó találkozón háromszáz versszerető előtt először kértem bocsánatot tőle érzéketlenségünkért. Most ezt itt megismétlem, a teljes költői életmű ismeretében.

Már az első telefonbeszélgetésünk folyamán megjegyezte, hogy „két Csukás István van". Hogyan kell ezt érteni? Élesen elválik a meseíróként közismert és népszerű Csukás István a költőtől, aki nem(csak) gyerekeknek szóló témákról írt?

A „két Csukás István" – felületes egyszerűsítésem. Igaz, két nagy területiuma van alkotásainak, a vers és a mese. Előbb hadd beszéljek költészetéről. Azért előbb, mert lapszerkesztő voltam, vagyok, ez szolgálatom tárgya. Nekem a költő Csukás, a felnőttek költője tovább éltében is fontosabb.

Mitől fénylenek, szívhez szólóak és csak rá jellemzőek versei? Legmarkánsabb, legkihívóbb tulajdonságuk a vállalt, kérkedő, hetyke köznapiság. Sorokba, rímekbe, képekbe, dallamba foglalt „hangulatjelentések", a benne és körülötte élő világ dalai. Van egy rajongva mon-

dott, zengő sora: „nincs szebb, mint az élet, és nem is érdemes szebbet kitalálni!" Ebből a vallomásból táplálkozik kedélye és verseinek lelkülete. Apró és mélyebb rezdülések. A hagymaillat és a Beethoven-zene, kutyája szemében a csillag, és a nyári délután békéje, a barátság, a szerelmi boldogság – mind az öröm utáni sóvárgás forrásai. A konyhában, a kertben, az utcán szemlélődik, nem a könyvtárban. A fény szeretete, az apró és nagy élmények ragyogása költészetének áramforrásai. Mintha beszélgetne, egy pohár bor mellett. Szemlélődik: „Csillag, vonat, tücsök / a nyári éjszakában". Szagok, ízek, kutyája, írógépe. Napi élethelyzetek, közvetlen környezetünk kellékei. Rajzolja, dédelgeti, elmeséli őket. Majd a meditációban emelkednek, jelentésük támad, s látomás, tanulság születik, megszólal a szív öröme és fájdalma, a boldogság és a keserűség. A boldogságdalok, a megünnepelt szép pillanatok attól hitelesek, hogy a versek mélyén vagy más versekben ott vannak a kétely, a szorongás, a halálfélelem, a pusztuló világ képei. Az idill délibábja mellett ott az „ostoba elmúlás" fellege, a szárszói vonatkattogás mementója, a barátok elvesztésének fájdalma.

Eszközei, metaforái is természetesek, mintha falusi kovács apjának anyagszeretete térne vissza bennük. S a versek dallamát mintha az egykori békés-tarhosi zeneiskolában kottázná, a szavak zenéje is díszítetlen, puritán. A cifra szolga szolgáljon, mutassa föl az élet szépségeit, az útszéli szépséget is. Megköszöni a költő a világ fényes ajándékait, de tudomásul veszi rútságait is. Hogy kedvesebb neki a fény, mint az árnyék? Mentsége, hogy „legalább próbáltam az öröm ujjhegyén megállni".

Mi lehetett az oka ennek a kettősségnek, és hogyan jellemezhető az a szemléletmód vagy nyelvezet, ami mégis összeköti egymással a költészet és a meseköltészet alkotói világát?

Egy véletlen lett az oka, hogy a mesék világába tévedt. Barátságot kötött Kormos Istvánnal. Akinek a Móra Kiadónál szüksége volt jó gyermekversekre. És megcsillantotta a költőtárs előtt a honoráriumot… És felismerte a csukási természetben a szeretetet, fantáziakincset. Így született a másik csodavilága. A 70-es–80-as években még együtt emelkedett költői rangja a gyermekeknek szánt verses és prózai mesék (és a forgatókönyvek) diadalával. Miután Kormos István a maga munkavilágába csá-

bította őt, tovább érlelődött benne a költő, a szakma is egyre jobban értékelte köteteit, de elkezdődött csodálatos virágzása a meseországnak. Kiscsacsi, Pom Pom, Süsü, nem sorolom. A csóró költőből a legnépszerűbb, legolvasottabb (és legnézettebb) író lett. A gyermekirodalom a legrangosabb nemzetközi díjat adta neki, az Andersen-díjat és az Év Legjobb Gyermekkönyve Díjat. És kicsit megkésve, huszonnégy évre rá kapta a Kossuth-díjat. A verseit kevesebben ismerték, de a meséit, bábjátékait tán százezrek is. Több korosztály ezeken nőtt fel.

S ha ezt a csukási verstemplomot nézzük, s a vele egy kertben épült mese-minimundust, ha olvasói, nézői más korosztályból vagy ízlésosztályból verbuválódnak is (én ugyan eltátom a számat ma is *A Nagy Ho-ho-ho-horgász*on – úgy lehet, visszatérőben a gyermekkorba…), könnyen találhatunk azonosságot a két világ között. Az eszményei, a törvényei, színes és természetes beszédmódja, erkölcse, észrevétlen tanításai, a jóra vezető út keresése – s mindaz, amiket verseiben találunk, a természet s az emberi lélek szépségeinek köznapi, de színes szavakkal megszerettetése – közös értékei az életmű mindkét részének. Gyengédség – írta Kalász Márton a versei jellemzésére. S ez valamelyest visszafelé is érvényes: versvallomásait valójában egy koravén, a világra rácsodálkozó gyermek írta, s a világ furcsaságain értetlenkedő, tüneményességéért rajongó kiskamasz. Felnőtt költői tehetséggel, éretten.

A meseírói életmű talán nem szorul bemutatásra, hiszen – mint említette – korosztályok nőttek fel Csukás meséin és ifjúsági regényein, amelyek filmes és rajzfilmes adaptációi újra és újra sikert aratnak a gyerekek körében a mai napig. Az életmű nem gyermekirodalmi vonulata azonban nem közismert. Milyen műfajokban alkotott Csukás István? Melyek a meghatározó munkák az életműben?

A „felnőtt" költői életmű nem nagy ciklusokból, elbeszélő költeményekből épült, érzelmei, látomásai, reflexiói dalokban, pillanatképekben, versjátékokban jelentek meg, gyászolókban és fohászokban. Ezek voltak alkalmasabbak arra, hogy az előbb elmondott színes, örömös és kesergő, boldogságos és csípős kedélyét, világnézetét, bosszúságait megmutassa. A nagy mű ebből épült. De elkalandozott más mezőkre, más formákba, műfajokba is. Egy kötetnyi novellát, tárcát is írt, igényesen, szellemesen, de kevesebb becsvággyal, mint a fő műveit. Kisportrét, alkalmilag búcsúztatókat. Szatírákat. Egyet azonban a főművek közé sorolok: színpadi játéka, a bájos Ágacska „bármelyik Csukáshoz" odaillik.

Az életmű e kétarcúsága hogyan mutatkozik meg a recepcióban? Eltérő szakmai figyelem övezte a költői és a meseírói életművet?

A szakirodalom külön-külön magasan értékelte a két fő territóriumot, mindenki a maga mezején. Talán a mesék fogadtatásánál a magasztalás mellett többet érdemelt volna a mesék építőköveinek, színes fantáziájának, névvarázsolásának, jó tulajdonságokra tanítgató-édesgető nem didaktív, hanem példákkal csalogató finom fogásainak elemzése, de lehet, hogy csak az én figyelmemet kerülte el ez a méltó méltatás. A Kossuth-díjas írók sorozatba együtt szerkesztettünk életmű-antológiát (kiadói csőd miatt máig nem jelent meg). Ez a válogatás is egyoldalú lett, mostohán bánt a gyermekekkel és a meseszerető felnőttekkel.

Van-e „harmadik" Csukás István? Milyen emlékeket őriz róla mint barátról?

Nemcsak a két domináns műfaj, két irodalomtartomány jellemezte a „két Csukást", egyéniségének, viselkedésének is jellegzetes ellentétei, végletei voltak. Szívesen mondom ezt a kifejezést, mert a kalandokban is gyakran láttam e költő színes arcképét. Hadd meséljek el egy-két történetet.

Csurka István, Gyurkovics Tibor, Galsai Pongrác, Csukás István, Farkas László és Kardos G. György a Régi Sipos étteremben (fotó: Korniss Péter)

Bevezetőül a költő tízparancsolatáról. Így kezdődött: „Első a barátság." Komolyan gondolta, nagyon nyitott volt. (A harmadik a „konyha", és sosem tudtuk meg, mi a második.) A társaság, a mulatság, a születésnap, a szilveszter, a tánc, a „forró tangó" mind fontos volt Csukásnak. A számos összejövetel a Régi Sipos étteremben; Csukás István szervezte ezeket az íróbaráti találkozókat, és egyszer-egyszer meglepetésekkel. Amikor például a kecskeméti színháznál véget ért a Hernádi Gyula – Jancsó Miklós korszak, megbeszélte a zenekarral, hogy betódulnak hozzánk a különterembe, és rákezdenek, hogy „Megkondult a kecskeméti öreg templom nagyharangja…" Nagy sikerük volt. Kár, hogy Jancsó nem lehetett ott, Hernádi is velünk nevetett.

Moszkvában jártunk, ő, Kalász Márton és én. Csukásnak sok pénze volt, jogdíjat az oroszok nem utaltak, de odakint föl lehetett venni. Hát

fölvette, s este már a bárban voltunk, vidáman. A mulatós, bohém Pista negyedóránként odament a zenekarhoz, megrendelte az akkor sláger „Oi mamit", majd újra, meg újra, meg újra. Egész este nekünk muzsikáltak. Közben óvta Marcit, utalva rá, hogy az a szép piros szájú hölgy, aki odaült az asztalunkhoz, nem igazán filmszínésznő a Moszfilmnél, és lehet, hogy holnap a Moszkva folyóból fogják őt kihalászni… Másnap sörre vágytunk, és azzal csábítottam Pistát (Marcit nem kellett) a Puskin Múzeumba, hogy a büfében Radebergert lehet kapni. Nos, azt nem találtunk, de a festészet csodáit igen. És Pista percekig állt egy-egy remekmű, van Dyck, Matisse csodái előtt, igazi áhítattal, gyönyörködve. A másik Csukás…

A Béres vállalat éves közgyűlésére (talán Kunmadarasra) híres embert kerestek vendégnek, méltán választották őt. Két barátot is vihetett magával, egyikük Bergendy István lett, a másikuk csak én. Nagy trakta volt, vidám délutánnal, esti bográcsolással és tábortűzzel. (A tűz és a bográcsolás címerdísze lesz a Csukás famíliának.) Bergendynek este föllépése volt, a többiek is elszállingóztak, hárman maradtunk a tűznél, a másik díszvendég, és Heimann Zoltán, a cég főtanácsadója. Olyan intellektuális, tájékozott, színvonalas beszélgetés folyt, hogy ámultam. Senki nem vágott a másik szavába, és Pista ezen a nyelven is okosat tudott szólni, akár tudósan. Ő, aki, ha szembe jött vele egy kopott ruhás bölcsesség, átment a túlsó oldalra.

Máskor szárszói nyaralójukban a kertben bográcsoztunk, Pista vendégeket is hívott. Boroztunk, s énekeltünk, ahogy Csukás István kedvelte, harsogva, ordítva. Zengett az egész Pipacs utca.

Amikor pedig a vendégek elmentek, ketten maradtunk, és elkezdtünk magunknak énekelni. a legszebb eredeti népdalokat. Nem harsány nótákat, nem nosztalgikus katonadalokat, hanem finom népdalokat, óra hosszat. Csendesen, boldogan. Még a manzárd lépcsőjén, a jó éjszakát előtt is: „Várjál! az se volt még, hogy…"

Ekkor az egyik Csukás a harsány volt, a másik az áhítatos.

Megjelent: Irodalmi Magazin (Csukás-szám), 2021/11.